

к демократии перестанет быть светским государством, ведь у православных (например) столько постных дней в году, что увеселительные мероприятия придётся дозировать с аптекарской точностью, а если вспомнить «региональный» парадокс (кто, где составляет большинство), то можно припомнить и весёлый город Женеву, которую в XVI веке, боровшийся за свободу только своего вероисповедания Кальвин, превратил в темницу для всех её жителей.

Тема «парадоксов» подобного рода, конечно же, не исчерпана, только ведь и вышеуказанные свидетельствуют о том, какво оно реальное положение украинской демократии, которая ещё, далека от идеала. И это, пока ещё, не в самой угрожающей сфере своего воплощения. Ведь остальные парадоксы с религиозными меньшинствами легко формируются на стыках с практикой реализации украинскими гражданами других своих прав и свобод (на здоровье, труд и отдых, имущественные права и т.д. и т.п., а порою и права на жизнь).

Использованные источники:

1. Декларация «О правах лиц, принадлежащих к национальным или этническим, религиозным и языковым меньшинствам», резолюция 47/135 Генеральной Ассамблеи ООН от 18 декабря 1992 года.
2. Пилипенко Т.І. Стан імплементації положень рамкової Конвенції Ради Європи про захист прав національних меншин в Україні // Вісник держкомнацрелігій України. – 2008. - №1. - С.65-105
3. Этнохристиане // Комментарий. - 2010. - №16-17. – С.27.

Л. ШУГАЄВА (Рівне, Україна)

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ СВОБОДИ СОВІСТІ ЩОДО РЕЛІГІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ПРАВОСЛАВНОГО КОРИННЯ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Після встановлення радянської влади найбільш помітне значення у реалізації ідеї світської держави і в формуванні нових відносин між віруючими і радянською владою мало прийняття в Російській державі 23 січня 1918 р. декрету Ради народних комісарів „Про відокремлення церкви від держави і церкви від школи”. Цим актом радянська держава конституювалась як світська держава. Декрет зрівнював у правах представників усіх віросповідань, віруючих і невіруючих. Релігія оголошувалась приватною справою громадян.

Насправді, декларації про свободу совісті залишались лише деклараціями; в дійсності ж свобода совісті зазнавала всіляких утисків. Додаткові правові акти до радянських конституцій вкрай обмежували реальні можливості віруючих. І якщо Православна церква за радянських часів мала хоч якісь преференції, принаймні існування у легальних умовах, то релігійні об'єднання, які виникли у лоні Православної церкви, зокрема такі як духобори, молокани, христовіри єговісти-ільїнці, інокентієвці, Істинно-православна церква, Істинно-православні християни, Православна євангельська апокаліпсична церква (апокаліпсисти) та інші, перебували у стані фактичної заборони і гонінь з боку владних структур.

Політичні, соціальні й економічні перетворення, які почали відбуватися в державі наприкінці 80-х на початку 90-х рр. ХХ ст., вагомо позначилися і на релігійно-церковному житті. Закон України „Про свободу совісті та релігійні організації” дозволив релігійним об’єднанням, у тому числі і православного толку, звільнитися від державного втручання у конфесійні справи, а віруючим надав можливість вільно сповідувати свою віру. У суспільній свідомості підвищився престиж конфесійних організацій, утворилися релігійно-політичні партії і рухи, спостерігається інтерес до релігії раніше байдужих до неї людей.

На початку 90-х рр. ХХ ст. практично всі релігійні об’єднання православного коріння вийшли із так званого „сектантського підпілля”, тобто легалізували свою діяльність. Втім варто зазначити, що легалізація названих об’єднань не означала їх тотальну реєстрацію відповідними органами і абсолютну відкритість перед суспільством. Ми наведемо такий приклад: на кінець 2009 р. згідно статистичних даних Державного Комітету України у справах національностей і релігій загальна кількість релігійних об’єднань православного походження становила 70 громад. Правда, в окрему графу виділені лише громади Істинно православної церкви. Їх нараховується 25. Решта віднесені до графи „Інші православні організації” в кількості 45 громад. Саме ці громади є офіційно зареєстрованими. В той час, як за даними наших польових досліджень, на території України діє більше 50-ти громад Істинно православної церкви. Звичайно, що ця цифра не є і не може бути остаточною в силу причин як об’єктивного, так і суб’єктивного характеру. Виникає питання: чому ці громади не є зареєстрованими? В результаті особистих контактів із прихожанами Істинно православних ми прийшли до висновку, що небажання реєструватися офіційно пояснюється нездатністю, неготовністю значної частини Істинно православних жити відкритим церковним життям, що мотивується також і страхом, якщо можна так сказати, страхом на генетичному рівні перед владними структурами. Адже саме прихожани Істинно православної церкви одними із перших відчували на собі крижане дихання радянського тоталітаризму. Ще у 1931 р. під час допиту в Державному політичному управлінні, протоієрей Андрій Жураковський говорив: „Влада визнається безбожною, богоборською, яка веде переслідування церкви і віри. Лояльність по відношенню до радянської влади послідовниками ІПЦ (Істинно православної церкви) визнається неможливою”¹.

І хоча ІПЦ вийшла із підпілля, вона принципово не бере участі в жодних політичних рухах і кампаніях. Головний принцип, яким керується ІПЦ, – збереження чистоти істинного православ’я і внутрішньої свободи Церкви. Члени ІПЦ не беруть участі в голосуванні до рад різних рівнів. У бесідах з прихожанами авторка цікавилась їхнім ставленням до сучасної державної влади: чи є якісь істотні зміни у порівнянні із ставленням до колишньої радянської державної влади. Відповідь була наступною: комуністична влада була богоборницькою, а сучасна є безбожною. Тобто позиція ІПЦ у ставленні до влади практично не змінилася. Державну владу як таку вона не визнає, хоча всі прихожани ІПЦ є законослухняними громадянами.

Слід відзначити, що віруючі практично всіх релігійних об’єднань православного коріння одностайно схвалюють Закон України „Про свободу совісті і релігійні організації”, оскільки вважають, що він відіграв надзвичайно позитивну роль у їхній діяльності. Водночас вони ремствують, зокрема, апокаліпсисти, молокани, іоаніти та інші, на те, що сучасна державна влада

практично їх не помічає. Так, у смт. Оратів, що на Вінничині, прихожани Православної євангельської апокаліпсичної церкви (ПЄАЦ) з образою заявляли авторці про те, що навіть у Комітеті у справах національностей і релігій не знають про їх існування, більше того – не знають і назви релігійного об'єднання. Хоча, за нашими даними, лише на Вінничині апокаліпсистів нараховується більш ста осіб, які об'єднані у 5 громад.

Ми гадаємо, що така деяка байдужість державної влади до релігійних об'єднань православного кореня, мотивується їх невеликою кількістю. На нашу думку, така позиція владних структур не є правомірною. Стійкості громад православного кореня посприяли стрімкі суспільно-політичні зміни 90-х рр. ХХ ст., соціально-економічна нестабільність. Розрив попередньо сформованих зв'язків зумовив у частини населення відчуття незахищеності, уразливості та дезатаптованості у нових умовах. Громади православного походження стали своєрідним „притулком”, який дозволив людям пройти процес ресоціалізації, психоемоційної реабілітації, становлення нових зв'язків, залучення до якісно відмінних, позитивно оцінюваних комунікативних форм.

При цьому громади зберегли відносну замкнутість, обґрунтовану віровченням, тому вони були осередками розвитку своєрідної релігійної субкультури, яка не лише не піддалась розмиванню, але й поглибилась.

Разом з тим, демократичні свободи 90-х рр. ХХ ст., невтручання влади протягом майже 20-ти років у внутрішні справи релігійних об'єднань православного коріння призвели до діалогізму думки віруючих названих об'єднань, здатності подумки ставати на позицію противника, сприяли розвитку духу своєрідної науковості і об'єктивності (спочатку релігійної, а згодом і в інших сферах життя). Досвід свободи думки, який виявився у відкритості до діалогу, свободи особистості, яка виявилася у здатності до самостійного вибору і, нарешті, свободи совісті, яка виявилася у готовності до кінця стояти за свої переконання.

Пройшовши шлях переслідувань і принижень, релігійні об'єднання православного коріння зберегли рефлексію з приводу прав людини, яка згодом переросла у боротьбу за їх здійснення.

Принципова неагресивність практично всіх релігійних об'єднань православного походження, їх пацифізм призвели до того, що, наприклад духобори і молокани у місцях свого постійного проживання за кордоном виступають як своєрідні послы народної дипломатії: докладають зусиль, щоб поліпшити відносини між державою, в якій постійно проживають, й історичною Батьківщиною.

В умовах загострення глобальних проблем сучасності, особливо екологічної, можна вважати загальноновизнаним фактом наступне: в яких би неродючих, запущених місцевостях не доводилося селитися вірним релігійних об'єднань православного коріння, дуже швидко місця їх нового поселення ставали квітучими куточками.

Неможливо обминути й екологію культури учасників названих об'єднань – волю до збирання і збереження культурно-історичних цінностей – колекцій ікон, рукописів, стародруків поряд із живим продовженням фольклорних, ремісничих і побутових традицій. Особливо це стосується молокан, Істинно православної церкви, Істинно православних християн, мальованців, апокаліпсистів, духоборів.

Разом з тим, ми хочемо відзначити, що ремствування на байдужість влади з боку віруючих православних утворень, не є надто справедливими. Адже на кінець 2009 р. задоволені сотні звернень про реєстрацію їх релігійних громад, будівництво, купівлю або ж реставрацію культових споруд; значно полегшилась ситуація з духовною літературою, нестаток якої відчували віруючі, припинена будь-яка адміністративна опіка над релігійними організаціями.

Для більшої доказовості співпраці органів державної влади і релігійних об'єднань православного коріння, ми наведемо декілька прикладів. Так, у м. Ірпінь Київської області діє громада Істинно православної церкви, яка належить до Кримської єпархії ІПЦ. У Ірпіні громада ІПЦ під спорудження храму і для інших потреб отримала в оренду територію колишнього піонерського табору „Арсенал”. Загальна площа орендованої ділянки 22 гектари². Великий зал колишньої їдальні переобладнаний у храм святих Царських мучеників. Очевидно, що питання оренди земель бувшого піонерського табору є дискусійним, але все ж, відрадним є той факт, що там буде споруджена церква, а не якісь сумнівні розважальні заклади. Ще у 1998 р. у м. Києві відкрита заочна Свято-Кирило-Мефодіївська семінарія ІПЦ, а у 2002 р. такий самий заочний навчальний заклад було відкрито у м. Одесі, де одночасно навчається 40 осіб із всього СНД. Справа в тім, що рукоположених священників тихонівського напряму практично не залишилось і перед ІПЦ надзвичайно гостро стоїть кадрова проблема.

У контексті державної політики у сфері свободи совісті по відношенню до релігійних об'єднань православного коріння, ми не можемо обминути Указ Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. „Про додаткові заходи з відновлення справедливості щодо жертв репресій, що мали місце у період 30-40-х і 50-х років”. Документ мав за мету реабілітувати і всіх тих хто постраждав за віру. Безумовно, що це була робота не одного дня і навіть не одного року. Відповідні документи були прийняті і у незалежній Україні. Результатом такої кропіткої роботи державних органів влади стала повна реабілітація засуджених членів ІПЦ, ІПХ, іоанітів, мальованців, апокаліпсистів та інших. На превеликий жаль, багато хто був реабілітований посмертно. Втім, слід відзначити, що жорстокі переслідування та репресії, особливо за часів радянської влади, не знищили, не ослабили віру adeptів релігійних громад православного коріння, а навпаки - утвердили їхні переконання в істинності саме їхньої віри. Вони претендували і претендують перш за все на володіння ідеологічною доктриною, в основі якої лежить ідея релігійного спасіння. Демократичні свободи 90-х рр. ХХ ст., які обумовили реабілітацію учасників релігійних об'єднань православного походження в очах віруючих не були самоцінними, а розглядались як можливість служити цілям своєї віри.

Не можемо обминути і той факт, що лібералізація державної політики стосовно релігії та церкви забезпечила задоволення віросповідних інтересів релігійних об'єднань православного коріння. Потреба у кофесійному самовизначенні втрачає свою гостроту і поступово відходить на другий план.

Одночасно протягом 90-х років ХХ ст. в загальній динаміці позаконфесійних зв'язків спостерігається зростання їхньої довіри до державних органів влади.

Проте соціальна значущість релігійних об'єднань православного походження зумовлюється насамперед тим, що вони виявилися спроможними

задовольняти актуальні проблеми людей на індивідуальному рівні: в них чітко виявилися насамперед особистісно значущі функції – світоглядна, комунікативна, компенсаторна, суспільно-важливі – консолідуюча та інтегруюча – помітні значно менше. Причиною такого явища є впевненість кожного релігійного об'єднання у винятковості й цінності лише своєї віри.

Досліджувані нами об'єднання розвивались як спільноти, що відтворюють внутрішню культуру, засновану на обґрунтованих релігійних уявленнях, виступають окремою формою соціальних зв'язків і суттєво впливають на свідомість їхніх членів, спричиняють зміни ціннісних орієнтацій людей. Об'єднання, які виникли в лоні Православної церкви, утворюють окреме соціально-релігійне середовище, характерні риси якого – тісне міжособистісне спілкування членів окремої громади, створення можливостей для реалізації на основі християнських цінностей, а також забезпечення умов для самовираження, самореалізації, підвищення відчуття особистої значущості людини через залучення її до реалізації різних форм культової діяльності.

Разом з тим, релігійні об'єднання православного походження не підтримують між собою жодних зв'язків, більше того – „не помічають” одне одного. Це пояснюється упевненістю їх в істинності лише своєї віри.

І ще про одне. Ліберальна політика держави щодо релігії протягом більш як 20 останніх років не могла не вплинути на соціальне обличчя віруючих релігійних об'єднань православного коріння. Хоча фундаментальні принципи досліджуваних об'єднань залишаються незмінними, їхнє соціальне обличчя в останнє десятиліття ХХ ст. і на початку ХХІ ст. змінюється завдяки оновленню внутрішнього складу: через підвищення освітнього рівня, суспільного статусу їхніх членів, а також взаємодії з різними організаціями в державі і за кордоном. Ми вважаємо, що такі тенденції у розвитку релігійних об'єднань православного кореня стали можливими саме завдяки виваженій державній політиці щодо релігії взагалі і релігійних організацій зокрема.

Ще одна тенденція, на яку варто звернути увагу, пов'язана з тим, що релігійна діяльність перестає носити архіважливий характер у життєдіяльності релігійних об'єднань православного коріння, як це було в минулому. Вона стає доповненням до основних видів діяльності, а тому зникає релігійний фанатизм, який був їм притаманний ще в минулі десятиліття. Особливо це стосується Істинно православної церкви й Істинно православних християн. Разом з тим цей факт змушує лідерів православних утворень шукати більш гнучкі форми організації своєї релігійної практики.

Неможливо обминути й тенденцію, яка пов'язана з активним переміщенням учасників релігійних об'єднань православного походження із села до міста. Явище це є закономірним і відповідне процесам урбанізації. Протягом довгого періоду місто стикалось (і продовжує стикатись) не з окремими групами сільських мігрантів, а із значною кількістю вихідців із села. Вони завжди складали домінуюче джерело росту міського населення, доля природнього приросту городян ніколи не була провідною. Це призвело до того, що навіть прихожани, які належать до Істинно православних християн, які традиційно вважались селянами, за своїм соціальним складом утворюють громади у містах. Свідомо чи несвідомо вони відтворюють у нових місцях проживання звичний спосіб життя, в тому числі й духовну автономію.

Останнім часом в середовищі як світському, так і богословському

висловлюється думка про безперспективність і нежиттєздатність релігійних утворень православного походження³. Хочемо зауважити, що така думка є безпідставною. Так, наприклад, наприкінці 2005 р. у м. Вінниця виникла громада ІПЦ, яка відкололася від ортодоксальної Православної церкви, тобто для сьогоденної ІПЦ характерним є не лише відновлення раніше діючих приходів, а й створення нових. І цей приклад не єдиний. Так, у першому десятилітті ХХІ ст. все більше поширює свою географію і віросповідний вплив релігійне об'єднання православного походження харизматичного спрямування леонтіївці. Окрім Рівненської, Житомирської, Хмельницької, Вінницької областей, громади леонтіївців діють і у Білоцерківському районі Київської області.

І ще один надзвичайно важливий аспект, який ми не можемо обійти у своєму доробку. Ми вже згадували, що нарікання релігійних об'єднань православного коріння на адресу Державного комітету у справах національностей і релігій не є безпідставними. Очевидно, що ІПЦ, ІПХ, мальованці, єговісти-ільїнці, леонтіївці і всі ті, кого ми відносимо до релігійних об'єднань православного коріння, не є такими масштабними, як протестанти, православні, римо-католики тощо, але вони є і з ними необхідно рахуватися. У цьому сенсі ми не можемо обійти ту кропітку роботу, яку проводить Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України під керівництвом професора Анатолія Колодного. Саме завдяки зусиллям співробітників цієї установи набув широкого вжитку науковий термін: „релігійні меншини”, яким позначаються не лише релігійні об'єднання православного походження й багато інших релігійних груп і утворень, які діють у сучасній Україні. Втім, справа не лише у термінології: проводяться круглі столи, наукові конференції за участю представників релігійних меншин, а незабаром побачить світ черговий том з десяти томника „Історії релігій в Україні”, який присвячений саме їм. Така активна взаємодія допомагає науковцям з'ясувати низку важливих проблем для досліджень, а віруючим дає змогу відчути себе у центрі важливих подій, відкритись перед суспільством.

Відтак, поліконфесійність і урізноманітнення релігійних процесів, до яких значною мірою спричинились релігійні об'єднання православного кореня, збагачують сучасну національну культуру і разом з тим дозволяють виробити уявлення про пріоритетні загальнолюдські цінності, свободу віровизнання, необхідні для розбудови громадянського суспільства в Україні.

Використані джерела:

1. Дело о Всесоюзной контрреволюционной организации ИПЦ. –Галузевий державний архів СБ України. – Ф. 13. Спр. 387, арк. 27.
2. Вестник Истинно православно церкви. – 1998 – № 2. – С. 46.
3. Чернышев В.М. Меч обоюдоострый. – Издание Херсоно-Таврической епархии УПЦ, 1998. - С. 8-9; Таевский Д.А. Христианские ереси и секты I-XXI веков. Словарь. – М., 2003. - С. 6.